

Dřevěné konstrukce historických staveb pohledem památkové péče – nástin přístupů a hodnot ve světle dnešní reality

Jana Koudelová

Následující řádky jsou stručným připomenutím známých stanovisek a zásad v péči o stavební památky (dále jen památky) se zaměřením na historické dřevěné konstrukce. Hlavním cílem příspěvku není pojednat o příkladných či naopak špatných opravách dřevěných částí historických staveb, ale zamyslet se nad realitou současné praxe a především nad otázkou: Proč bychom při obnovách i dílčích opravách památek měli upřednostňovat tradiční řemeslo před použitím moderních nebo zjednodušených, což zpravidla znamená chybných, pracovních postupů?

Vývoj památkové péče ve vztahu k opravám historických staveb

Pokusme se alespoň nastínit východiska současné památkové péče a poukázat na hodnoty, které památky definují a o něž často při stavebních úpravách přicházejí. Je zřejmé, že postoje široké i odborné veřejnosti k ochraně památek procházejí vývojem, ne vždy však příznivým, respektujícím skutečné hodnoty historických budov. Stavebník, stavitel, řemeslník, generace majitelů a uživatelů vtiskl stavbě její podobu a jistou míru osobitosti, jež ovšem nezůstaly konstantní. Postupem času, třebaže jen nutnými opravami a běžnou údržbou, doznávaly jistých změn. Stavba utvářená i několik staletí začala být oceňována pro svou dochovanou formu a vlastní dějiny natolik, že se ji společnost rozhodla chránit a pečovat o ni. Stala se památkou – hmotným představitelem a nositelem nemateriální paměti. Zdá se, že v některých případech byly konkrétní důvody ochrany historických staveb zapomenuty nebo začaly být opomíjeny. Neplatí to pouze pro dlouhodobě neudržované památky, ale také pro ty opakovaně rekonstruované.

Vraťme se ale k počátkům. Se snahou o prodloužení životnosti historické stavby vystala otázka, jak účinně zajistit její zachování bez poškození či ztráty nabytých hodnot nebo dokonce samotného předmětu ochrany. Bylo tak odstartováno hledání optimální cesty péče o památky, která nebyla ani přímá, ani jednoznačná a v zásadě trvá dodnes. Nakonec se zformovalo několik přístupů a metod památkové péče, jejichž zásady se odrazily také v požadavcích na opravy historických budov a jejich konstrukcí. Rovněž se ukázalo, jak je důležité památku před každou zásadní opravou či obnovou důkladně poznat. Zkoumání historických staveb, spojené s dokumentací a průzkumy (stavebně-historickými, stavebnětechnickými, restaurátorskými, diagnostickými, dendrochronologickými atd.), je dnes nepostradatelnou složkou moderní památkové péče.¹ Potvrdilo se, že výsledky průzkumů a exaktních analýz mohou významně přispět ke správné volbě celkového postupu i jednotlivých kroků citlivé opravy památky.

Nahlédneme do období 19. století, kdy začaly být uváděny v platnost dva hlavní, byť v principu protichůdné postoje k ochraně architektonického dědictví. Jednalo se o restaurátorskou (nelze ji ztotožňovat s dnešním pojmem restaurování)² a konzervační metodu. V praxi moderní památkové péče se dále rozvíjela metoda konzervační. Tento vývoj byl předurčen již v 18. století, kdy se u architektonických památek začal pozvolna odkrývat jejich předpokládaný informační potenciál.³

Stoupenci restaurátorské metody pojímali architektonické dílo jako hmotný doklad reprezentující v první řadě dobu svého vzniku. Při rekonstrukcích památek většinou nebrali v potaz výpovědní hodnotu autentické hmoty stavby jako celku ani svědectví jednotlivých stavebních etap. Jejich cílem se stala slohová čistota zrestaurované památky,

Obr. 1. Morávka, hlavní obydlí pasekářské usedlosti čp. 269 (dnes č. ev. 468), stopa po vrubování na trámu roubené konstrukce, foto: autor, 2022

Obr. 2. Morávka, hlavní obydlí pasekářské usedlosti čp. 269 (dnes č. ev. 468), svlakové dveře se stopami užívání, vedoucí z podsínku do síně trojdílného domu, foto: autor, 2022

dle jejich představ dokonalý obraz minulosti. Nešlo o postihnutí dochované stavby jako svědka bohatého dějinného vývoje. Na druhé straně procesu restaurování většinou předcházelo podrobné poznání architektonického díla, fakticky zevrubný stavebněhistorický průzkum. Za nejvýznamnějšího představitele restaurátorské metody – stylového restaurování – je pokládán francouzský architekt a historik umění Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879).⁴

Zcela jiné stanovisko k zachování architektonických památek předložili propagátoři konzervační metody. Nabádali k ochraně historických staveb pomocí jejich pravidelné údržby a provádění nevyhnutelných oprav v souladu s respektováním všech stavebních etap, jež zůstaly v architektonickém díle coby hmotném prameni uchovány. Jedině konzervace historické stavby mohla zajistit přetrvání její dějinné kontinuity bez poškození výpovědní hodnoty i autentické materie díla. Hlavním protagonistou konzervační metody se stal John Ruskin (1819–1900), jedna z nejvýznačnějších a zároveň velmi kontroverzních osobností viktoriánské Anglie. Ruskinovy myšlenky, týkající se nejen péče o památky a znovuoživení řemeslné ruční práce, zastával a šířil neméně známý anglický výtvarník a spisovatel William Morris (1834–1896), spojený s hnutím Umění a řemesla (*Arts and Crafts*). Ten v roce 1877 založil Společnost pro ochranu starobyklých budov (*The Society for the Protection of Ancient Buildings*).⁵

John Ruskin skutečně ostře vystupoval proti restaurování architektonických památek. Ve své sbírce esejí *Sedm světél architektury* (*The Seven Lamps of Architecture*), poprvé vydané roku 1849, v kapitole věnované světlu paměti („The Lamp of Memory“) kritizoval negativní stránky restaurátorské metody. Vysvětloval, že tak jako není možné vzkřísit mrtvé, nelze ani u rekonstruované historické stavby obnovit cokoliv, co bylo kdysi důležité a obdivuhodné. Tvrdil, že duch daný pouze rukou a okem řemeslníka nemůže být nikdy přivolán zpět. Jako příklad uváděl stopy řemeslného opracování i stopy opotřebení na povrchu starých konstrukcí. Tyto známky starobylosti se dle Ruskina nedaly napodobit ani nahradit. Kladl si otázku, v čem může být nová práce lepší než stará. Na starém

díle obdivoval jeho malebnost a stopy stáří – jemné rysy způsobené sluncem a deštěm. Jako protiklad zmiňoval hrubost nové řezbářské práce, která pro něj nepředstavovala žádnou hodnotu.⁶ V druhém díle své trilogie *Kameny benátské* (*The Stones of Venice*), prvně publikovaném roku 1853, se v kapitole o podstatě gotiky („The Nature of Gothic“) znovu zamýšlel nad prací a osobností řemeslníka. Objasňoval, že muži neměli v úmyslu pracovat s precizností strojů, aby dosáhli absolutní přesnosti a dokonalosti ve všech svých úkonech, ani to nebylo možné. Pokud by po nich byla vyžadována strojová preciznost, při níž by jejich prsty měřily stupně jako ozubená kola a jejich paže vytvářely křivky jako kružidla, přestali by být lidmi. Všechnu energii svého ducha by vynaložili na to, aby se z nich stala ozubená kola a kružidla. A skrze všechnu jejich soustředěnost a sílu by přesto dosáhli jen průměrného, méněcenného výkonu. Proto by se mysl řemeslníka měla spojit s jeho srdcem, které nemůže mít podobu ani ozubených kol, ani kružidel, ale naopak se může rozvinout, učiníme-li z pracujícího tvora člověka, nikoliv nástroj.⁷

Východiska konzervační metody péče o památky přijali a na přelomu 19. a 20. století dále teoreticky i prakticky rozvíjeli historici umění Georg Gottfried Dehio (1850–1932), Alois Riegl (1858–1905) a jeho nástupce ve funkci generálního konzervátora Centrální komise pro výzkum a zachovávání stavebních památek (*Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*) ve Vídni Max Dvořák (1874–1921). Odklon jmenovaných od purismu vycházel z uvědomění si důležitosti nashromážděných informací a hodnot uložených v historických stavbách. Mnohdy složité vztahy mezi těmito hodnotami se snažil ve své práci *Moderní kult památek – podstata a vznik* (*Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung*, 1903) vyložit Alois Riegl. Vedle historické (dokumentární), záměrné pamětní,⁸ užité a umělecké hodnoty se pokusil vymezit také hodnotu stáří a novosti. Hodnotu stáří (*Alterswert*) chápal jako postupným vývojem přetvořenou historickou hodnotu. Podle něj se projevovala spíše nedokonalostí, nedostatkem celistvosti, tíhnutím k rozkladu formy a barvy. Tyto vlastnosti byly v protikladu k vlastnostem nově zhotovených výtvorů, včetně nově postavených domů, vyznačujících se právě celistvostí formy i barevností.

Riegl se také pokusil vystihnout základní estetickou normu tehdejší doby v návaznosti na hodnotu stáří: „... Na nových lidských dílech nás ruší jevy odumírání (předčasného úpadku) právě tak jako na starých lidských dílech projevy nového vzniku (nápadné restaurování). [...] Jako je odumírání stálé a nezadržitelné [...], nemá být ani sama památka zbavena rozkladného působení sil, pokud se projeví klidnou, zákonitou setrvačností, nikoli náhlým ničením, a to ani tehdy, je-li to v lidské moci. [...] Hodnota stáří se divákovi zjevuje bezprostředně na základě nejletmějšího smyslového (optického) vnímání, a proto je s to bezprostředně oslovovat city. [...] Současná památková péče (na počátku 20. století) proto bude muset s hodnotou stáří počítat. To jí přirozeně nemůže a nesmí bránit přezkoumávat existenční oprávněnost také ostatních hodnot památek...“⁹ Rovněž se zamýšlel nad striktním oddělováním hodnoty novosti od hodnoty stáří a konstatoval, že v uznání hodnoty novosti jako estetické hodnoty spočívá možnost kompromisu, jsou-li k tomu příznivé okolnosti, kterých, jak připustil, není rozhodně málo. Považoval za samozřejmé, že přinejmenším využívané památky novější doby (jako opak můžeme uvést zříceniny hradů) je zapotřebí udržovat ve stavu, který by jim zaručoval trvalost jejich užité hodnoty.¹⁰

Nejen hodnotou stáří se dále zabýval zmiňovaný Max Dvořák. Přívlasky jako například romantický, malebný či působivý, propůjčované historickým stavbám běžnými (i nepoučenými) pozorovateli, představovaly pro Dvořáka ekvivalent k hodnotě stáří.¹¹ Vyjadřoval se také k praktickým otázkám zachování starých budov, jejich opravy nevyjímaje. Apeloval na včasné odstraňování malých škod a poruch na památkách, aby se předešlo velkým ztrátám. Zdůrazňoval i ekonomickou stránku takového počínání, kterým se mohou ušetřit náklady, v opačném případě vynaložené na mnohem rozsáhlejší stavební práce. Veškeré opravy bylo nutné provádět tak, „aby nepůsobily rušivě, nýbrž aby se pietně přizpůsobily v materiálu a formě starému charakteru památky“.¹²

Ještě krátce se zastavme u dvou zdánlivě protichůdných metod, jež vzešly zejména z praxe památkové péče v průběhu první poloviny 20. století, a obě lze považovat za produkt konzervačního přístupu. Máme na mysli analytickou a syntetickou metodu.

Obr. 3. Fulnek, kostel Nejsvětější Trojice, polovina 18. století, pohled na část krovové konstrukce – zavětrování ležaté stolice, foto: autor, 2019

V současném procesu ochrany a zachování historických staveb je vcelku zřejmé, že syntéza by měla vždy předcházet analýza, což můžeme vztáhnout i na opravy památek, včetně jejich částí. Předtím, než rozhodneme o způsobu a konečné podobě památkové opravy či obnovy, měli bychom konkrétní stavební organismus před chystaným zákrokem důkladně poznat. Zásadní rozpor mezi zmiňovanými metodami spočíval (a dodnes přetrvává) právě ve finálním vzhledu památky, do jakého měla být při obnově (konzervaci, restaurování) uvedena a v něm následně prezentována.

Pro stoupence analýzy bylo opodstatněné ponechat na historické stavbě záměrně odkryté, často jen fragmentárně zachované architektonické a konstrukční prvky z různých vývojových fází v rámci její výsledné dokumentární podoby. Podporovatelé analytické metody rovněž preferovali jednoznačné odlišení mladších doplňků od dochovaných autentických částí památky.¹³ Naopak zastánci syntézy prosazovali ucelený estetický vzhled historické stavby, na kterou mělo být nahlíženo jako na dokončené umělecké dílo, jemuž bylo nezbytné podřídit i nově doplněné části. Při uplatnění syntetické metody neměla definitivní podoba památky kolidovat s jejím adekvátním využitím. Obhájcem syntézy byl před polovinou 20. století další historik umění a teoretik památkové péče Václav Wagner (1893–1962). Nejenže si přitom uvědomoval potřebu a důležitost analýzy,¹⁴ ale také akceptoval ideový vývoj v pojetí konzervační a restaurátorské metody: „Metody konservační a restaurační se změnily pokrokem technických věd, studiem starých technik a materiálů i konečně tím, že byla posunuta dělicí čára mezi konzervací a restaurací ve směru horizontálním i vertikálním. Konzervace před třiceti pěti léty znamenala udržení takzvaného dochovaného stavu, což vyplývalo z tehdejšího pojmu památky. Snad nedbání památky jako uměleckého díla a výtvarného výrazu bylo dáno a více versa ovlivňováno analytickým postupem proti žádoucí synthesi.“¹⁵

S odstupem času poznáváme, že propagátoři jednotlivých koncepcí měli společný cíl – péči o památky vedoucí k jejich zachování pro budoucnost. Ukázali nám několik cest, včetně odboček a slepých uliček, které si lze zvolit při obnovách a opravách historických staveb. O každé z nich byli přesvědčeni, že ta jimi prosazovaná je správná a nejlepší. Řada jejich myšlenek, občas vyjádřených jakoby mezi řádky, je nadále

Obr. 4. Fulnek, kostel Nejsvětější Trojice, nápis asi z roku 1913 na dodatečně vložené patní vzpěře krovu, na níž lze pozorovat také stopy po opracování, foto: autor, 2019
Přepis:

*Durch Zufall lernten wir uns kennen
Durch Zufall müßten wir uns trennen
Durch Zufall kann es auch geschehen
Daß wir uns bald wiedersehen*
Volný překlad:
*Náhodou jsme se seznámili,
náhodou se museli rozloučit,
náhodou se též může přihodit,
abychom se zas brzy uviděli.*

inspirativní. V současné památkové péči jsou představené metody často kombinovány, většinou s ohledem na celkový stav, dochované hodnoty a stupeň poznání příslušné stavby či konstrukce. V některých otázkách, často za přispění výsledků výše uvedených průzkumů, zaznamenala ochrana památek dílčí posun vpřed.

Pokusme se jednoduše shrnout platné či spíše očekávané zásady při obnovách a opravách historických staveb, stanovené předchozím vývojem:

- provádění průzkumů a dokumentace památky před i v průběhu jakékoliv opravy či obnovy;
- zachování – konzervace a restaurování – autentické hmoty památky (použitého materiálu, konstrukčního řešení včetně detailů, výzdoby apod.), přičemž zvolený způsob konzervace a restaurování by měl vždy vycházet z aktuálního poznání, celkového stavu a funkce památky;
- respektování uceleného vzhledu památky při uchování všech dochovaných hodnotných částí a obnově nedochovaných zcela v duchu stavby jako komplexního uměleckého a řemeslného díla;
- při nutném nahrazení starého materiálu v historických konstrukcích použití ověřených tradičních postupů, korespondujících s významem památky, což předpokládá znalost, dovednost a praktické uplatňování starých technologií a řemesel;
- zajištění pravidelné údržby památky.

Význam a ochrana dřevěných konstrukcí

Nejčastěji v souvislosti s opravami památek slycháme o potřebě použití tradičních materiálů a pracovních postupů, ne vždy se však daří deklarovanou potřebu úspěšně a bezesbytku prosadit v praxi. Na příkladu historických dřevěných konstrukcí se zamysleme nad uplatněním a udržením živého, v tomto případě tesařského řemesla.

Jaký význam mají dochované dřevěné konstrukce pro odbornou, respektive uvědomělou veřejnost a jaký by tedy měly mít i pro veřejnost laickou?¹⁶ Řada objektů lidového stavitelství v podobě roubených, hrázděných či rámových obedněných staveb, konstrukce dotvářející celkový vzhled interiérů: povalové a záklopové stropy, dřevěné klenby, prkenné podlahy, dřevěná schodiště a pochopitelně jedny z nejnáročnějších dřevěných konstrukcí – krovu – představují ve své autentické materii – dřevu – důležitou součást kulturního dědictví.

Dřevo jako jeden z mála stavebních materiálů má v sobě uloženou hodnotu stárí, kterou lze pomocí dendrochronologické analýzy exaktně určit.¹⁷ Rozmach dendrochronologického datování v 90. letech 20. století přinesl doslova boom v zjišťování stárí především historických krovů. Právě výsledky absolutního datování nejen krovových konstrukcí vysoké stavební kultury umocnily jejich celkovou hodnotu a podpořily také vzkríšení tesařského řemesla u nás.¹⁸

Obr. 5. Fulnek, kostel Nejsvětější Trojice, nápis asi z roku 1913 na dodatečně vložené patní vzpěře krovu, na níž lze pozorovat také stopy po opracování, foto: autor, 2019
Přepis:

*Blau ist der große Himmels bogen
Blau ist die große Welt umzogen
Blau ist das Blümlein welches
schrift*

Ich liebe dich, vergiss mein nicht
Volný překlad:

*Blankytné je velké klenuté nebe,
blankytný je velký svět kolem
Tebe,
blankytná je květinka, které
sdělují,
nezapomeň na mě, já Tě miluji.*

Dřevěné konstrukce historických staveb jsou dnes považovány za velmi cenný zdroj informací. Bývají předmětem zkoumání několika oborů, přičemž velmi často probíhá spolupráce mezi humanitními (archeologie, stavební historie, dějiny umění, muzeologie, etnologie, památková péče) a přírodovědnými disciplínami (obory zabývající se naukou o dřevě, diagnostikou, konzervací památek apod.). Dřevěné konstrukce jsou běžně studovány z hlediska typologie a konstrukčního řešení včetně tesařských spojů. Charakter konstrukce v celku i detailech může vypovídat nejen o době vzniku a následných úpravách stavby, ale také o jejích specifických znacích, typických pro jednotlivá období i daný region.

Právě zvýšený zájem o výzkum historických krovů, doprovázený snahou o oživení tesařského řemesla při jejich opravách, vedl k dalšímu stupni poznání, jenž vyžaduje speciální vědomosti o způsobu práce starých tesařských mistrů. Novým zdrojem informací se staly stopy po opracování dřevěných prvků (trámů, fošen, desek) a rovněž jejich značení (tesařské značky, orýsování). Hovoříme o trasologickém rozboru, který nám může poskytnout cenné údaje o dopravě a technologii přípravy dřeva, o jednotlivých krocích procesu tesání, zda byl tesař pravák, či levák a s jakými typy nástrojů pracoval. Navíc jedním z hlavních cílů trasologie je natolik precizní popis starých pracovních postupů, aby mohly být v co nejvěrohodnější formě zopakovány čili obnoveny.¹⁹

Na částech dřevěných konstrukcí se také mohou nacházet různé druhy nápisů a datace: záznamy o výstavbě, opravách či jiných událostech, jména řemeslníků i s názvy jejich bydlišť, různé vzkazy atd. Nápisů jsou zpravidla provedeny tužkou, křídou, barvou či rytím. Sledujeme, že význam historických dřevěných konstrukcí roste skrze jejich mnohovorstevnatou výpovědní hodnotu a správně tušíme, že jako celek ji nelze nahradit. Postupná ztráta těchto hmotných dokladů – mnohdy autentických vzorů – vyvolává o to větší požadavky na jejich ochranu.

Prokázali jsme, že historické konstrukce zhotovené ze dřeva v sobě uchovávají svědectví tradičních tesařských postupů, a v tomto směru jsou nositeli rovněž nehmotného kulturního dědictví.²⁰ Tímto nemateriálním dědictvím se stává i oživené a udržované tesařské řemeslo, vycházející z průzkumů a dokumentace, vytrvalého studia a praktického ověřování historických technologií.²¹ Z uvedeného vyplývá, že uplatněním poctivého tradičního řemesla při opravách památek existuje reálná možnost zachovat poměrně významnou část výpovědní hodnoty měněného prvku, který již nelze v příslušné konstrukci ponechat. Je opodstatněné při opravách dřevěných konstrukcí respektovat tradiční opracování a dbát na dodržení autentického provedení detailů a spojů. Navíc praxe několikrát potvrdila, že kvalita starších prvků, označených na začátku stavebních prací za nevyhovující, se ukázala být po objektivním stavebnětechnickém posouzení lepší v porovnání s novými prvky, zhotovenými moderními postupy.

Žádný, i když nutný zásah by nikdy neměl památku znehodnotit, čímž se dostáváme také k estetické hodnotě oprav historických staveb. U dřevěných konstrukcí s mimořádnou

Obr. 6. Práce na transferované stodole ze Skaličky v depozitární hale Valašského muzea v přírodě, tesařskou obnovu prováděli Jiří Pokorný a David Stejskal, převážná část dochovaných trámů stodoly pochází dle výsledků dendrochronologického datování ze dvou hlavních stavebních etap – z druhé poloviny 16. a z druhé poloviny 18. století, foto: autor, 2021

uměleckou hodnotou, jako jsou například malované zákloповé stropy, se při jejich sanaci obvykle volí konzervace a restaurování. Ovšem i řadu krovů historických budov lze pro jejich příkladné technologické zpracování a důmyslné konstrukční řešení vnímat jako umělecké dílo. Neměli bychom podceňovat ani estetickou stránku řemeslných oprav. Ta navíc umocňuje celkové působení památky na jakéhokoli pozorovatele. Je-li při opravě historické stavby obhájena forma rukodělné práce z hlediska uplatnění tradičního postupu a kvality provedení, pak se podařilo zčásti zachovat i její nehmotnou podstatu.

Vraťme se k tesařskému řemeslu, jak jej kolem poloviny 20. století vylíčil ve spojitosti s památkovou péčí architekt Břetislav Štorm (1907–1960): „Je samozřejmé, že bychom těžko získávali celé krovy zpracované po tesařsku; avšak alespoň doplňky a opravy by měly být z dobře upraveného dřeva, zejména jsou-li vystaveny většímu namáhání nebo opotřebení, popřípadě jsou-li na viditelném místě konstrukce. Tesařské opracování má opět onu živost povrchu jako ručně zpracovaná omítka. Jeho výtvarný účín je mnohem silnější. Tesařsky opracovaná konstrukce lépe a úplněji vymezuje prostor než konstrukce opracovaná jen mechanicky. To platí především o střepech s viditelným pohledem. Při spojování dřev nemáme vynechat žádnou příležitost k použití dřevěných kolíků, které kromě konstruktivních předností svědčí o čistotě tesařské práce.“²² Dokonalou tesařskou práci Štorm charakterizoval jako přesné, energické a mužsky přímé dílo, i když začátek jeho výpovědi svědčí spíše o tehdejších počínajícím úpadku tesařského řemesla.²³

Dnešní odborné ani výkonné složce památkové péče se ve většině případů nedaří přesvědčit majitele památek, projektanty ani stavební firmy (a to ani ty, které nabízejí „tesařské“ práce), aby opravy a obnovy historických dřevěných konstrukcí prováděli tradičními postupy. Běžně se na výměny dožilých trámů používají nařezané dřevěné hranoly, jejichž povrch se upravuje přitěsáním, které bývá různé kvality. Zhotovení kdysi obvyklých tesařských spojů je často nad síly (znalosti i dovednosti) pracovníků stavebních firem, a to i těch, které se chlubí referencemi z památkových obnov. Osvěta napříč širokou veřejností sice probíhá, ale v příliš hektické době ne vždy dopadá na úrodnou půdu s potřebnou intenzitou. Je však správné v ní vytrvat, připomínat hodnoty historických dřevěných konstrukcí a zdůrazňovat smysl tradičního řemesla. Dalekosáhlá změna bývá málokdy radostná, pokud je však úspěšná, bývá radostný její výsledek.

Obr. 7. Hanácké muzeum v Příkazích, transferovaná stodola ze Skaličky, pohled na štítovou stěnu s rozsáhlejší nutnou náhradou trámů roubení a s novým bedněným štítem, foto: autor, 2022

Jedním z podnětných mezinárodních dokumentů, který byl sestaven v roce 1999 v Mexiku, jsou *Zásady ochrany historických dřevěných staveb*.²⁴ Přímo oprav a náhrad dřevěných konstrukcí se dotýkají následující doporučení. Ačkoli se v některých ohledech zdají být diskutabilní, nemělo by to zabránit jejich představení (formulace jsou zestručněny, význam je ponechán):

- původní prvky v rámci opravy historické stavby mohou být nahrazeny novými za předpokladu respektování odpovídajících historických a estetických hodnot;
- výměna je opodstatněná pouze v případě poškozených či dožilých prvků nebo jejich částí, které nelze zachránit, a je tak jediným možným prostředkem vedoucím k obnovení či zachování samotné stavby nebo její části;
- nové prvky nebo jejich části by měly být vyrobeny ze stejného dřeva a ve stejné či lepší kvalitě (je-li to vhodné) v porovnání s nahrazovanými prvky, přičemž nově použité dřevo by mělo mít stejné či srovnatelné mechanické a fyzikální vlastnosti se stávajícími prvky;
- řemeslné provedení a stavební postup, včetně použitých ručních nástrojů nebo strojních zařízení a také spojovacích prostředků, by měly, pokud možno, odpovídat pracovnímu postupu uplatněnému při výrobě originálu;
- pro připojení nové části prvku (v případě nutnosti nahrazující dožilý úsek) k části stávající by měly být přednostně uplatněny tradiční tesařské spoje, pokud jejich použití splňuje statické požadavky;
- nové prvky nebo jejich části by měly být snadno rozpoznatelné od prvků stávajících, napodobování přirozeného stárnutí či nerovností není žádoucí, k dosažení shodného barevného odstínu starých a nových částí lze použít vhodné tradiční postupy i dostatečně prověřené a bezpečné moderní metody;

Obr. 8. Hanácké muzeum v Příkazích, transferovaná stodola ze Skaličky, detail roubené stěny, na povrchu starého trámu pozorujeme stopy opracování a stáří, na novém trámu stopy opracování, dokládající řádné tesařské řemeslo, foto: autor, 2022

- nové prvky nebo jejich části by měly mít nenápadná označení, například vrypem, zářezem, vypálením značky do dřeva či jiným citlivým způsobem, za účelem snadného pozdějšího rozpoznání.

V kontextu dnešní památkové péče nám mohou připadat teoretické teze a výroky zbytečné, zidealizované a z hlediska formulovaných nároků nerealizovatelné v běžné praxi. Snad je to věc názoru, dlouhodobých vizí – uskutečněných či předpokládaných, nabytých zkušeností – dobrých a špatných, schopnosti komunikovat – s pozitivní či negativní zpětnou vazbou, snahy o promyšlenou osvětu – úspěšnou či bez odezvy. Stále přetrvávajícím problémem u projektovaných oprav hodnotných dřevěných konstrukcí zůstává jejich kompletní náhrada konstrukcemi novými, u nichž se již nedaří prosadit použití tradičního řemesla. Vznikají jakési kvazi památky, které kontrastují s historickými stavbami, jejichž dřevěné konstrukce se dočkaly pietní opravy tesařskými mistry.

- 1 Jelikož text není primárně zaměřen na dokumentaci a průzkumy historických staveb, jsou na tomto místě uvedeny pouze vybrané publikace a studie. BLÁHA, Jiří – JESENSKÝ, Vít – MACEK, Petr – RAZÍM, Vladislav – SOMMER, Jan – VESELÝ, Jan, *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*, Odborné a metodické publikace, svazek 31, Národní památkový ústav, Praha 2005; KOPECKÁ, Ivana – NEJEDLÝ, Vratislav, *Průzkum historických materiálů. Analytické metody pro restaurování a památkovou péči*, Praha 2005; KYNCL, Josef – KYNCL, Tomáš, *Možnosti dendrochronologického určení původu dřeva*, in: *SVORNÍK 4/2006. Sborník příspěvků ze 4. konference stavebněhistorického průzkumu konané 31. 5. až 3. 6. 2005 v Poděbradech*, Praha 2006, s. 181–186; RAZÍM, Vladislav, *Poznávaní historických staveb, jeho význam a vztah k památkové péči*, in: *SVORNÍK 4/2006. Sborník příspěvků ze 4. konference stavebněhistorického průzkumu konané 31. 5. až 3. 6. 2005 v Poděbradech*, Praha 2006, s. 17–22; BERÁNEK, Jan – MACEK, Petr (edd.), *Metodika stavebněhistorického průzkumu*, Odborné a metodické publikace, svazek 70, Národní památkový ústav, Praha 2015; KLOIBER, Michal – DRDÁČKÝ, Miloš, *Diagnostika dřevěných konstrukcí*, Praha 2015; KYNCL, Josef, *Dendrochronologie – návod k použití*, Ostrava 2019.
- 2 Restaurování je dnes chápáno jako obnovení nebo oprava uměleckého díla či památky za účelem zachrany tohoto díla; většinou odstraňuje důsledky amortizace, materiálové degradace a různých poškození. Současný restaurátorský zásah by měl plně respektovat autenticitu dochovaného díla.

KUBIČKA, Roman – ZELINGER, Jiří, *Výkladový slovník malířství, grafiky a restaurátorství*, Praha 2004, s. 249.

- 3 Zejména v období romantismu se zdálo být pro oživení duchovního odkazu především starověkých a středověkých památek oprávněným uvedení (zrestaurování) stavby zbudované v období gotiky do podoby, která by co nejpřesvědčivěji znázorňovala středověké představy. Avšak již například Johann Wolfgang Goethe oslavoval ve svém dile *Von deutscher Baukunst* z roku 1772 velkolepost gotického štrasburského domu ne jako projev jediné dovršené umělecké myšlenky. Srov. HUSE, Norbert (ed.), *Denkmalspflege. Deutsche Texte aus drei Jahrhunderten*, München 2006, s. 23–25.
- 4 Stylové restaurování je také označováno za puristickou metodu rekonstrukce architektonických památek. Známým reprezentantem restaurátorské metody ve viktoriánské Anglii byl architekt Georg Gilbert Scott (1811–1878), v Německu pak Bodo Ebhardt (1865–1945) a v našem prostředí Josef Mocker (1835–1899) – například restaurování a dostavba katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha, hradu Karlštejna či Křivokláta. HLOBIL, Ivo, Alois Riegl a teorie moderní památkové péče, in: *Alois Riegl: Moderní památková péče*, HLOBIL, Ivo – KRUIS, Ivan (edd.), Praha 2003, s. 106–109; HUSE, N., *Denkmalspflege*, s. 84–88.
- 5 John Ruskin, anglický historik umění, filozof, umělecký kritik, sociální reformátor i hospodářský teoretik, byl stejně jako Viollet-le-Duc oddaným obdivovatelem středověké epochy. KOUDELOVÁ, Jana, Osobnost Johna Ruskina – cesta k moderní památkové péči, *Zprávy památkové péče*, 2007, roč. 67, č. 1, s. 59–64; STIBRAL, Karel – BINKA, Bohuslav – JOHANISOVÁ, Nada, *John Ruskin a příroda*, Praha 2011, s. 15–26, 154–155.
- 6 John Ruskin dodával, že nemáme právo razantně zasahovat do památek, poněvadž nejsou naše. Zčásti patří těm, kteří je vytvořili, a zčásti všem lidským generacím, jež přijdou po nás. Ti, kteří stavbu budovali, chtěli, aby přetrvala. RUSKIN, John, *The Seven Lamps of Architecture*, London 1906, s. 353–355, 358–359.
- 7 RUSKIN, John, *The Stones of Venice. Vol. Two – The Sea Stories*, London 1907, s. 147.
- 8 RIEGL, Alois, Moderní kult památek – podstata a vznik, in: *Moderní památková péče*, HLOBIL, Ivo – KRUIS, Ivan (edd.), Praha 2003, s. 47, 49: „Charakter záměrné pamětní hodnoty jako přítomnostní hodnoty se projevuje dále také v tom, že byla odjakživa legislativně chráněna před zničovými zásahy lidské ruky. Tato skupina památek je s hodnotou stáří přirozeně od počátku a ustavičně v konfliktu. Bez restaurování by tyto památky okamžitě přestaly být záměrnými. [...] Počet ‚záměrných‘ památek je ve srovnání s velkým množstvím těch ryze nezáměrných poměrně malý.“
- 9 Srov. RIEGL, A., Moderní kult, s. 33–37; HLOBIL, Ivo, Připomenutí hodnoty stáří, in: *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, PERŮTKA, Marek (ed.), Praha 2008, s. 190–192.
- 10 RIEGL, A., Moderní kult, 2003, s. 58–59.
- 11 DVOŘÁK, Max, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004, s. 27–28, 31. Dodejme, že tato Dvořákova rukověť poprvé vyšla roku 1916 v německém jazyce *Katechismus der Denkmalspflege*; HLOBIL, Ivo, Podstatný význam hodnoty stáří, in: *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, PERŮTKA, Marek (ed.), Praha 2008, s. 186–189.
- 12 DVOŘÁK, M., *Katechismus*, 2004, s. 40.
- 13 Mezi obhájce analytické metody patřili například historici umění Vojtěch Birnbaum či Zdeněk Wirth. HLOBIL, Ivo, Vojtěch Birnbaum – život a dílo v dobových souvislostech, in: *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, PERŮTKA, Marek (ed.), Praha 2008, s. 119–124; WIRTH, Zdeněk, Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950, *Umění*, 1957, roč. 5, s. 105–116.
- 14 WAGNER, Václav, Staré umělecké dílo a jeho ochrana v přítomnosti a budoucnosti, *Zprávy památkové péče*, 1942, roč. 6, sešit 5 a 6, s. 57–58: „Je třeba znovu opakovat: analýsa je nutná, vědecky užitečná a jako předběžná práce pro opravu každého složitého stavebního organismu naprosto nezbytná, její zachycení všemi soudobými prostředky techniky svrchovaně potřebné – ale nikdy není oprávněno ponechání jejího odkrytého fragmentárního materiálu, jde-li o zvládnutí hmoty jednotliví myšlenkou nových estetických a užitkových funkcí.“
- 15 WAGNER, Václav, Ochrana starého uměleckého díla a dnešek, in: *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, KOLAJOVÁ, Kristýna (ed.), Praha 2005, s. 85.
- 16 Rozdělení veřejnosti na odbornou a laickou není zcela korektní. Poučený uvědomělý laik mnohdy správně chápe hodnoty historických staveb a konstrukcí a má upřímný respekt k řemeslné práci našich předků. Naopak mnozí projektanti a majitelé stavebních firem, podléající se na opravách a „obnovách“ i památkově chráněných objektů, ani neuvažují o tom, že by měli volit jiné pracovní postupy než ty, které standardně uplatňují na všech ostatních stavbách. Je alarmující, že právě tito projektanti a zaměstnanci stavebních firem často razantně mění výpovědní hodnotu a celkovou podstatu památek.
- 17 Např. KYNCL, Josef, *Letokruhy jako kalendář i záznamník. Zajímavosti z dendrochronologie*, Praha 2017, s. 10–26, 128–136; KOLÁŘ, Tomáš – RYBNÍČEK, Michal, Dendrochronologické datování, in: *Pod ochranou svatého Josefa. Příběh tesařského řemesla v českých zemích*, KOUDELOVÁ, Jana (ed.), Brno 2020, s. 115–123.
- 18 Studium, průzkumy a dokumentaci krovů se dlouhodobě zabývají například Jiří Bláha, Jiří Škabrada, Jan Vinař, Michal Panáček, Tomáš Kyncl a další. Tesařské řemeslo při obnově památek důsledně uplatňují Petr Růžička, David Stejskal či Jiří Pokorný. VINAŘ, Jan – RŮŽIČKA, Petr, Tesařské řemeslo a stavba krovů, in: *Historické krovky II. Průzkumy a opravy*, VINAŘ, Jan (ed.), Praha 2005, s. 62–88;

- STEJSKAL, David, Odvěké neznámená nesmrtelné, in: *Pod ochranou svatého Josefa. Příběh tesařského řemesla v českých zemích*, KOUDELOVÁ, Jana (ed.), Brno 2020, s. 5–8.
- 19 VINAŘ, J. – RŮŽIČKA, P., Tesařské řemeslo, s. 66; BLÁHA, Jiří – RŮŽIČKA, Petr, Trasologický rozbor dřevěných prvků polygonální stodoly usedlosti čp. 97 v Čisté, in: *Průzkum a dokumentace památek lidové architektury*, KMOŠEK, Jiří – KŘENKOVÁ, Zuzana – BRYOL, Radek (edd.), Rožnov pod Radhoštěm 2016, s. 174–189; KLOIBER, Michal – RŮŽIČKA, Petr, Opracování dřeva a trasologie nástrojů, in: *Pod ochranou svatého Josefa. Příběh tesařského řemesla v českých zemích*, KOUDELOVÁ, Jana (ed.), Brno 2020, s. 68–93.
- 20 Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví, Paříž, 17. října 2003, dostupné online: <https://www.mkcr.cz/umluva-o-zachovani-nematerialniho-kulturniho-dedictvi-300.html> [22. 03. 2022]. Za nemateriální kulturní dědictví jsou pokládány rovněž zkušenosti, znalosti a dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související. Patří sem také dovednosti spojené s tradičními řemesly.
- 21 VINAŘ, J. – RŮŽIČKA, P., Tesařské řemeslo, s. 69.
- 22 ŠTORM, Břetislav, *Základy péče o stavební památky*, Praha 2007, s. 81.
- 23 Břetislav Štorm se také vyjadřoval k otázce lidové architektury a z hlediska památkové péče ji považoval za uzavřenou. Požadavky na zachování památek lidového stavitelství, k nimž náležely i dřevěné objekty, byly velmi přísné – konzervace stavby v co největší úplnosti, i jejího provozního zařízení nebo celé, přesně vymezené skupiny objektů. ŠTORM, B., *Základy péče*, s. 83–84.
- 24 POLÁKOVÁ, Jana (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007, s. 194–201.

Transfer dřevěné stodoly ze Skaličky

Jiří Kaláb – Radek Bryol

Koncem května 2022 byla v areálu Hanáckého muzea v přírodě v Příkazích slavnostně představena veřejnosti transferovaná stodola ze Skaličky. Článek si klade za cíl čtenáře seznámit s dějinami stodol jako takových s přihlédnutím k Hané, dále se špaletovými stodolami, které tvoří nové prostředí transferované stodoly, a v neposlední řadě se samotnou stodolou ze Skaličky.

Stodoly a jejich vývoj

Stodola je nedílnou (a je možné konstatovat, že i jednou z nejdůležitějších) částí zemědělské usedlosti. Stavba nebo prostor, kde docházelo ke zpracování a následně uskladnění

Obr. 1. Původní umístění stodoly ve Skaličce, foto: Radek Bryol, 2015